

УДК 368.1: 347.415

Юрій КЛАПКІВ

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РЕГРЕСІВ ТА СУБРОГАЦІЇ У СТРАХУВАННІ

Охарактеризовано типовий та нетиповий регрес у системі страхування. Представлено особливості типології регресу в майновому страхуванні. З'ясовано різницю між типовим і нетиповим регресом, а також відтворено специфіку вступу в права кредитора, так звану суброгацію, з урахуванням особливих існуючих норм. Висвітлено специфіку страхового регресу на тлі функції страхування цивільної відповідальності. Важливими поняттями, без яких нетиповий регрес не міг би виступати, встановлено умисну вину і різьчу недбалість. Виокремлено суброгацію, яку часто абстрагуючи трактують як регрес. На основі юридичних норм ЄС, що дбають про інтереси клієнтів, визначено суть суброгації.

Ключові слова: страхування, типовий регрес, нетиповий регрес, суброгація, цивільна відповідальність.

Юрій КЛАПКІВ

Концептуализация регрессов и суброгации в страховании

Дана характеристика типичного и нетипичного регресса в системе страхования. Показана типология регресса в имущественном страховании. Изучено разницу между типичным и нетипичным регрессом, представлена специфика вступления в права кредитора, так называемая суброгация, с учетом существующих регуляторных норм. Концептуализирована специфика страхового регресса на фоне функции страхования гражданской ответственности. Установлено, что понятиями, без которых нетипичный регресс не мог бы выступать, является умышленная вина и небрежность. Выделено, суброгацию, которую часто трактуют как регресс. На основе юридических норм ЕС, которые в первую очередь заботятся об интересах клиентов, определена сущность суброгации.

Ключевые слова: страхование, типичный регресс, нетипичный регресс, суброгация, гражданская ответственность.

Jurij KLAPKIV

Conceptualization of regression and subrogation in insurance

The article describes characteristics of typical and atypical regression in the insurance system. A typology of regression in property insurance is showed.

Introduction. *The difference between typical and atypical regression is cleared up. Using of these concepts is a problem. It depends on the interests of the parties.*

Purpose. *Logical separation of regression and subrogation in insurance business is the aim of this research.*

Results. *The specificity of repossession foreclosure is showed as well, subrogation with the special consideration of existing standards. The specificity of insurance regression especially through the functions of liability insurance is explained.*

The key concepts without which atypical regression could not appear are distinguished. They are deliberate fault and striking negligence. The essence of subrogation which often interpreted as a regression is found. The essence of subrogation is defined on the basis of legal norms of the EU.

The main feature that acted as a catalyst instead of concepts regression and subrogation is defined as the concept of period of limitation. However in the case of regression the period of limitation begins from the payment of insurance compensation. In the case of subrogation the period of limitation begins from the realization of the insured event

At the same time, the usual recourse claim could not generally be produced to the insurer, as much as it contradicts the liability insurance contract, which should protect him from such liability.

The term insurance subrogation conditioned the practice of the European Union where the insurance company is obliged to meet the indemnities' claims according to the insurance contract and in case when the payment is more than is pointed out in the contract.

Conclusion. *The insurance company gives the compensation payment and subrogation gives the right to reimburse the paid quota. In developed countries that in the first place care about the interests of the clients. Subrogation takes place when the insurance company helps the client. Regression should take place in Ukraine, giving back compensation by insurance company in case of infraction of contract or by guilty of the damage.*

Key words: *social protection of population, state pension insurance, solidary and accumulative levels of pension system, Accumulative Pension Fund.*

JEL Classification: G 22, F 30.

Постановка проблеми. В сучасній економіці в постійному кругообігу перебувають товари послуги, водночас через певні диспропорції в цьому обігу виникають майнові чи грошові зобов'язання. Обороти майнових прав вимоги частово обумовлений розвитком страхової справи. Сама ж, страхова теорія в Україні, у своєму розвитку, поповнилась суттєвими протиріччями в регулюванні страхових відносин. Тому, доцільним є розгляд можливості застосування суброгації та регресу, а також логічного розмежування цих понять, при виплаті страхового відшкодування особливо при страхуванні цивільної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно дослідженням страху-

вання цивільної відповідальності займалися американські та європейські вчені. Віднедавна це питання стало предметом дослідження вітчизняних науковців, зокрема: В. Базилевича, Н. Внукової, О. Вовчак, О. Гаманкової, О. Залєтова, О. Заруби, Л. Орланюк–Малицької, С. Осадця, О. Рабого, Т. Ротової, Н. Ткаченко, В. Тринчук, В. Фурман, В. Шахова, які зробили значний вклад у розвиток страхової теорії. Питання суброгації і регресу у страхуванні розглядалися у працях В. Вітряньського, М. Шиманової, К. Турбіної та інших. Водночас, питання суброгації та регресу у страховій справі залишаються дискусійними.

Мета статті. Метою дослідження є логічне розмежування регресу і суброгації у

страховій справі, їх доктринального тлумачення та практики застосування у розвинутих країнах, зважаючи на їх певну взаємозамінність у вітчизняному праві.

Виклад основного матеріалу. У римському праві регрес як зворотна претензія накладає на кредитора обов'язок поділу зі співкредиторами отриманих платежів, надаючи боржникові право на адекватне отримання компенсації від співборжників.

У той час регрес базувався на підставі внутрішніх взаємин між співкредитором та співборжником. Сталий розвиток сприяв появі так званого “beneficium cedendarum actionum”, що давало боржникові право вимоги цесії від кредитора, а у випадку невиконання вимоги – право регресу “actio ultis”. Щодо цього солідарний співкредитор отримував від боржника те, що йому формально належало, водночас солідарний боржник, обраний кредитором, до здійснення виплати виконував таким чином свій обов'язок.

Регресні розрахунки були можливі лише тоді, коли співкредиторів та співборжників об'єднувало поза солідарністю якесь інше юридичне зобов'язання. Лише за часів Імператора Юстиніана визнано остаточно, що право регресу виникає з самого принципу солідарності [1].

Регрес у цивільному праві розуміють найчастіше, як право вимоги повернення оплати за іншу особу, як претензію однієї особи щодо іншої, що охоплює вимогу повернення проведеної оплати або відшкодування за завдану шкоду. Застосовується до всіх випадків виникнення будь-якої цивільної відповідальності третіх осіб.

В юридичному аспекті процесу страхування лише страховик має можливість користування правом регресу, що є результатом правового характеру самих взаємин страхування.

У страховій справі єдиною стороною зобов'язання до виплати страхового від-

шкодування є страховик і тим самим тільки він може вимагати повернення виплаченого страхового відшкодування. Терміном регресу визначаються всі ті випадки наявності регресних претензій, в яких страховик вимагає повернення виплаченого страхового відшкодування.

Вітчизняне та європейське законодавство передбачає законний вступ третьої особи в права кредитора, тобто права суброгації, так званий “cessio legis” або “cessio necessaria” [2]. Суброгація служить забезпеченню прав третьої особи, яка здійснює сплату кредиту і в результаті погашає борг (зобов'язання), але лише в межах реалізованої оплати. У зв'язку з цим суброгація трактується як особливий вид регресу [3].

Вітчизняна література переважно використовує поняття регрес. Термін “суброгація” практично навіть не зустрічається у словниках. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980) дає визначення регресу як право особи, яка виконувала зобов'язання іншої особи, пред'являти до неї зворотну вимогу про повернення витрат. Зокрема, наприклад, орган соціального страхування, що задовольнив потерпілого у випадку шкоди завданої злочинною дією чи бездіяльністю підприємця, має право вимоги до підприємця в розмірі виданої потерпілому допомоги (регрес). Натомість термін “суброгація” у вітчизняній нормативно-правовій базі визначається лише в Кодексі торгового мореплавства.

В Українському Суді нерідко поняття “суброгація” і “регрес” підміняються одне одним, застосовуються у правовідносинах, в яких не повинні застосовуватися [5]. Сторони у справах про стягнення/виплату шкоди часто маніпулюють цими поняттями. Це обумовлено, перш за все, з позиції врахування позовної давності. Так, при регресі позовна давність розпочинається з моменту виплати страхового відшкодування; тоді

як при суброгації – з моменту реалізації страхового випадку [5].

При регресі страховик вправі задовольнити свою вимогу в повному обсязі, а в порядку суброгації страховик має право вимагати від особи, відповідальної за збитки, відшкодування суми в межах фактичних витрат.

Європейські нормативні акти чітко вирізняють “Нетиповий регрес” особливим пунктом у порядку вступу третьої особи в права кредитора, що задовольняється та поширюється лише на фінансові зобов’язання, в таких ситуаціях:

- 1) якщо платить чужий борг, за який відповідальний особисто або певними майновими обмеженнями;
- 2) якщо надається право, перед яким сплачена достовірність має першість заспокоєння;
- 3) якщо діє за згодою боржника з метою вступу в права кредитора; згода боржника має бути висловлена письмово;
- 4) якщо це передбачається окремим положенням [6].

Польське законодавство в Цивільному кодексі чітко розмежує суброгацію від відступлення права вимоги (цесію). Отже, передбачає лише суброгацію, а заміну осіб у зобов’язанні допускає лише, як звичайне похідне від основного зобов’язання. Придбання сплаченого зобов’язання через третю особу має місце також у випадках передбачених через особливі положення. Особливою підставою суброгації у Польщі є, наприклад, ст. 828 Цивільного Кодексу, яка стосується так званого страхового регресу в майновому страхуванні згідно зі статтю “яка угода майнового страхування не передбачає інакше, у день сплати страхового відшкодування на страховика переходить право претензії до третіх осіб на підставі заподіяної шкоди, за якою виплачено відшкодування” [7].

Стаття 828 Цивільного Кодексу передбачає врегулювання регресних повнова-

жень страховика до суб’єктів, що залишаються поза взаєминами страхування. Вони стосуються ситуацій, в яких виникнення страхового випадку, підпадає не лише під відповідальність страховика, а й також відповідальність іншого суб’єкта, тобто третьої особи. Постраждалий має тоді дві претензії щодо врегулювання тієї самої шкоди: до страховика і до третьої особи, яка несе цивільну відповідальність.

Основою є зміна кредитора у кредитних взаємовідносинах між постраждалим та особою, відповідальною за шкоду, через вхід страховика на місце постраждалого, а потім на реалізацію претензії. Претензія регресу на страховика має вже похідний характер, залежний від існування зобов’язання, на підставі якого може бути реалізований.

Додатково верхньою межею відповідальності винуватця шкоди щодо страховика в регресійному процесі є той максимум, який він був би зобов’язаний виплатити безпосередньо постраждалому на підставі положень закону. Водночас, зважаючи на диспозитивний характер цього положення, договір страхування може не передбачати перехід претензії на страховика [8].

Страховик, виплачуючи страхове відшкодування, вступає “ex lege” у права кредитора, тобто застрахованого, і якщо є право на компенсацію від третьої особи, то право відшкодування переходить на страховика до розміру виплаченого ним відшкодування.

Загалом, на перший погляд, може здаватися, що регрес у страхуванні цивільної відповідальності полягає в переході на клієнта претензій постраждалого, який отримав страхове відшкодування. Водночас слід усвідомити, що така регресна претензія не могла б взагалі повстати до страхувальника, оскільки суперечила б меті, укладеного через винуватця страхового випадку, договору страхування цивільної відповідальності, який повинен був би захистити його від такої можливості.

Законодавчо-правові норми визначають перехід на страховика претензій застрахованої особи, яка у випадку страхування цивільної відповідальності отримує лише непряму матеріальну шкоду, що полягає у виникненні в нього майнових зобов'язань, а не в постраждалої третьої особи. У такому трактуванні регрес у страхуванні цивільної відповідальності є звичайним переходом на страховика поворотних претензій застрахованого, які після відшкодування ним шкоди могли би бути щодо інших відповідальних за шкоду осіб, тобто безпосередніх винуватців [9]. Варто також звернути увагу, що регрес не є самостійним повноваженням до вимоги повернення частини платежу між солідарними боржниками [10].

Нетиповий регрес простежується в деяких видах страхування цивільної відповідальності і найчастіше вступає в дію на підставі особливої юридичної норми або пункту правил страхування. Страховик у чітко визначених випадках, а часто і розмірах, отримує право на виплату страхового відшкодування від страхової компанії та застрахованого.

В особливому регресі по-іншому представляє себе юридична ситуація сторін регресних взаємин. Тут не тільки застрахована особа, а й третя потерпіла особа має дві претензії: до страхувальника – винуватця шкоди і до його страховика. Виставлення претензії через страховика на користь постраждалого спричиняє виникнення регресу страховика до страхувальника про повернення виплаченого постраждалому відшкодування. У цій формі регресу постраждалий приймає немовби позицію квазізастрахованого, натомість страхувальник позицію третьої відповідальної особи за шкоду, яка виступає у випадках наявності типового регресу [11].

Джерелом нетипового регресу в ЄС є положення про “безпідставне збагачення”,

коли ні закон, ні угода сторін не передбачають такого регресу і не визначають, що здійснена виплата через страховика веде до остаточного звільнення з відповідальності особи охопленої страхуванням. Здебільшого, йдеться про ситуації, коли в добровільному страхуванні, через особливу постановку угоди, страховик несе відповідальність за шкоду заподіяну навмисно, а також у випадках, коли страховик зобов'язаний до задоволення безпосередньої постраждалої претензії, незважаючи на звільнення від обов'язку, здійснити виплати на користь застрахованого [12].

Переважно нетиповий регрес притаманний для обов'язкових видів страхування. В обов'язковому страхуванні цивільної відповідальності власників транспортних засобів страховій компанії надається право розслідування щодо керуючого транспортним механічним засобом повернення відшкодування, виплаченого згідно з договором страхування, якщо водій:

- а) керував транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції;
- б) керував транспортним засобом без права на керування транспортним засобом відповідної категорії;
- в) після дорожньо-транспортної пригоди за його участю самовільно залишив місце пригоди чи відмовився від проходження відповідно до встановленого порядку огляду щодо стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, або вжив алкоголь, наркотики чи лікарські препарати, виготовлені на їх основі (крім тих, що входять до офіційно затвердженого складу аптечки або призначені медичним працівником);

- г) дорожньо-транспортна пригода, визначена в установленому порядку безпосереднім наслідком невідповідності технічного стану та обладнання транспортного засобу існуючим вимогам Правил дорожнього руху;
- д) якщо він не повідомив страховика у визначені строки;
- е) страховий випадок настав з використанням забезпеченого транспортного засобу в період, не передбачений договором внутрішнього страхування (під час укладення договору страхування з умовою використання транспортного засобу в період, передбачений договором страхування).
- Вітчизняне законодавство прописує можливість регресу не лише до водія, а й до підприємства, установи, організації, що відповідає за стан дороги, якщо заподіяна у результаті дорожньо-транспортної пригоди шкода виникла з їх вини; а також до особи, яка заподіяла шкоду навмисно.
- Додатково Законом визначені можливості регресу Моторного (транспортного) страхового бюро України, якому після сплати страхового відшкодування надається право подати регресний позов:
- а) до власника, водія транспортного засобу, який спричинив дорожньо-транспортну пригороду, який не застрахував свою цивільно-правову відповідальність, крім визначених законодавством осіб;
- б) до водія транспортного засобу, який заволодів транспортним засобом за допомогою протиправних дій;
- в) до страховика, якщо транспортний засіб, що заподіяв шкоду, був встановлений та страховик був зобов'язаний, але не виплатив страхове відшкодування у порядку, встановленому цим Законом;
- г) до водія – за тих самих обставин, що і до страхової компанії та підприємства, яке відповідає за стан дороги [13].

Водночас застосування поняття суброгації у спорах про відшкодування шкоди у порядку регресу є недоцільним. Необхідно наголосити, що підставою виникнення права вимоги у Позивача є виплата страхового відшкодування. Цей факт (перехід права вимоги в страхуванні) передбачений ст. 27 Закону України “Про страхування”. Зазначена норма передбачає перехід права зворотної вимоги в порядку регресу, тому саме цю норму варто застосовувати, а застосування поняття суброгації є безпідставним.

Варто звернути увагу й на те, що використання страхового регресу проти винуватця шкоди, доцільне у разі надання постраждалим ширшого захисту, ніж передбачено застрахованому.

Право на нетиповий регрес надається страховій компанії у випадках, в яких вимоги постраждалої третьої особи на підставі страхування цивільної відповідальності вищі, ніж страхове покриття в договорі страхування. Як підкреслюється в доктрині, регрес є корелятом широко окресленої гарантійної відповідальності страховика. Страхова компанія зобов'язана задовольнити претензії постраждалого, як у ситуації покриття страховим договором, так і в разі перевищення чи виходу за діапазон застрахованої відповідальності.

У другому випадку страховик певною мірою виручає застрахованого щодо сплати відшкодування, а особливий припис закону дає йому право повернення виплаченої квоти [14]. Положення директив Євросоюзу акцентують увагу на охороні, перш за все, постраждалих.

Комунікаційна директива 90/232/EWG Ради від 14 травня 1990 р. в ст. 4 зобов'язувала держави-члени до визначення відповідальної сторони в першій інстанції за виплату відшкодування в разі виникнення спору між страховою компанією та гарантійним фондом, тобто установою, яка виплачує

відшкодування за шкоди, заподіяні через незастрахований транспорт, або не ідентифікований засіб (в Україні це МТСБУ).

На практиці виникають суперечності між страховою компанією та гарантійним фондом. До такої суперечки могло дійти в ситуації, коли в процесі розслідування гарантійним фондом вдавалось ідентифікувати транспортний засіб, який спричинив випадок. У зв'язку з такою ситуацією гарантійний фонд передавав обов'язок виплати страхового відшкодування страховій компанії, яка максимально зацікавлена не визнати своїх компетенцій. Така ситуація була б невігідна для постраждалого і значно затримувала б отримання через нього відшкодування.

Метою Четвертої комунікаційної Директиви 2000/26/В від 16 травня 2000 р. було полегшення розслідування компенсаційних претензій з обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів через осіб, які були постраждали в комунікаційних випадках поза країною, у якій постійно проживають [15].

Скривдженій стороні надавалося безпосереднє право пред'явлення позову страховій компанії, що застрахувала цивільну відповідальність винної особи, а додатково постраждалий міг направити претензію до представника, який відповідає за розгляд і заспокоєння претензій, що є результатом випадку. Директива також зобов'язує держав-членів до визначення компенсаційного органу, який відповідальний за виплату відшкодувань постраждалим сторонам.

Компенсаційний орган, який виплатив відшкодування постраждалій стороні в державі її постійного проживання, має право до вимоги повернення виплаченої суми як відшкодування з боку ідентичного органу в державі, в якій зареєстровано страхову компанію, що виставила поліс. Крім того, цей останній орган потім розпоряджається правом суброгації постраждалої сторони в

її правах проти особи, яка спричинила випадок, і саме таким мало би бути застосування поняття суброгації.

У п'ятій директиві від 11 травня 2005 р. 2005/14/В законодавець Євросоюзу підтвердив, що в кожній із держав-Членів ЄС мають бути застосовані всі відповідні ресурси для охоплення обов'язковим страхуванням цивільної відповідальності власників всіх транспортних засобів.

П'ята Директива в обов'язковому порядку розширила сферу обов'язків гарантійних фондів, щодо виплати відшкодування за шкоду, яка була заподіяна в обставинах, які підпадають під цивільну відповідальність власника транспортного засобу, але коли не встановлено винуватця.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до таких висновків і узагальнень:

1. Регулювання нетипового регресу в обов'язкових видах страхування та в страхуванні загалом має особливе значення. Регресні претензії страховиків є зазвичай більш ефективні, ніж у випадках компенсаційних претензій безпосередньо постраждалих.
2. Суброгація служить забезпеченню прав третьої особи, яка здійснює сплату кредиторі і в результаті погашає борг (зобов'язання), але лише в межах реалізованої оплати.
3. Основною причиною, що виступила каталізатором підміни понять "регрес" та "суброгація", визначено поняття позовної давності. Так, при регресі позовна давність розпочинається з моменту виплати страхового відшкодування. Натомість при суброгації – з моменту реалізації страхового випадку
4. Термін суброгація у страхуванні обумовлений практикою Європейського Союзу, де страхова компанія є зобов'язаною до задоволення претензії постражда-

лого, як у ситуації покриття страховим договором, так і в разі перевищення чи виходу за діапазон застрахованої відповідальності. Відтак, страхова компанія фактично – виручає страхувальника щодо сплати відшкодування, а суброгація – дає йому право повернення виплаченої квоти.

Такми чином, за результатами дослідження концептуальних засад регресивта суброгації у страхуванні, а також на підставі аналізу чинного законодавства країн ЄС вважаємо за потрібне внести зміни в питання врегулювання типового і нетипового регресу, а також суброгації в чинному законодавстві України з метою надання чіткості використанню понять, особливо у страховій справі.

Література

1. *Bucoń P. Odpowiedzialność cywilna uczestników wypadku komunikacyjnego / P. Bucóń. – Warszawa : Wyd. Lex, 2008. – 270 с.*
2. *Самбір О. Є. Суброгація та цесія: до питання про співвідношення понять / О. Є. Самбір // Університетські наукові записки. – 2013. – № 3. – С. 197–203.*
3. *Kaliński M. Szkoda na mieniu i jej naprawienie / M. Kaliński. – Warszawa : C.H. Beck, 2011. – 613 с.*
4. *Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 8. – 480 с.*
5. *Глядик Б. Поняття регресу та суброгації у страхуванні / Богдан Глядик // Юридична Газета. – 2013. – № 26. – С. 29.*
6. *Самань В. Поняття регресу та суброгації у страхуванні / Вікторія Самань // Юридична Газета. – 2013. – № 26. – С. 28.*
7. *Kodeks cywilny.(Dz.U. Nr 16, poz. 93 z różn. zm.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cywilnykodeks.pl/>*
8. *Kolańczyk K. Prawo rzymskie / K. Kolańczyk. – Warszawa : Lexis Nexis, 2001. – 522 с.*
9. *Prawo ubezpieczeń gospodarczych / E. Kowalewski, D. Fuchs, W. Mogiński, M. Serwach. –*

Bydgoszcz-Toruń : Oficyna Wydawnicza Branta, 2006. – 788 с.

10. *Kufel J. Ubezpieczenia gospodarcze w orzecznictwie sądowym / J. Kufel. – Bydgoszcz-Poznań : Branta, 2002. – 401 с.*

11. *Ludwichowska K. Dostosowanie prawa polskiego do europejskich standardów w zakresie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych / K. Ludwichowska. // Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. – 2004. – № 4.*

12. *Sangowski T. Regres ubezpieczeniowy i jego finansowe znaczenie w systemie ubezpieczeń gospodarczych / T. Sangowski. – Poznań : PWN, 1973. – 147 с.*

13. *Закон України “Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів” // Відомості Верховної Ради України (ВВР).– 2005.– № 1.– ст. 1.*

14. *Dritte Richtlinie 90/232/EWG des Rates vom 14. Mai 1990 zur Angleichung der Rechtsvorschriften der Mitgliedstaaten über die Kraftfahrzeug-Haftpflichtversicherung [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://beck-online.beck.de/default.aspx?bcid=Y-100-G-EWG_RL_90_232#FN1*

15. *Directive 2000/26/EC of the European Parliament and of the Council of 16 May 2000 on the approximation of the laws of the Member States relating to insurance against civil liability in respect of the use of motor vehicles and amending Council Directives 73/239/EEC and 88/357/EEC (Fourth motor insurance Directive) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL;ELX_SESSIONID=W7pzJkGYLNgtdsL1L4q9HyhvX8C1b2QqT1qv1gZM2GyKlhymBVXW!415906138?uri=CELEX:32000L0026*

References

1. *Bucoń, P. (2008). Odpowiedzialność cywilna uczestników wypadku komunikacyjnego. [Liability participants in traffic accident] Warszawa: Lex.*
2. *Sambir, O. (2013) Subrohatsiia ta tsesiia: do pyttannya pro spivvidnoshennia poniat. [Subrogation*

and assignment: the question of the relationship between concepts] *Universytetski naukovi zapysky – University scientific notes*, 3 [in Ukrainian].

3. Kaliński, M. (2011). *Szkoda na mieniu i jej naprawienie. [Damage to property and fix it]* Warszawa. C.H. Beck.

4. *Slovník ukrajinštiny (1977). [Dictionary of Ukrainian language, in 11 volumes] (Vol. 8, pp. 480). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].*

5. Hliadyk, B. (2013). *Poniattia rehresu ta subrohatsii u strakhuvanni. [Concept of recourse and subrogation in insurance]* *Yurydychna Hazeta – Paper of law*, 26 [in Ukrainian].

6. Saman, V. (2013). *Poniattia rehresu ta subrohatsii u strakhuvanni [Concept of recourse and subrogation in insurance] – Paper of law. Yurydychna Hazeta*, 26 [in Ukrainian].

7. *Kodeks cywilny (1993). [Civil Code]* Available at: <http://www.cywilnykodeks.pl/>

8. Kolańczyk K. (2001). *Prawo rzymskie. [Roman Law]* Warszawa: Lexis Nexis.

9. Kowalewski, E., Fuchs, D., Mogilski W., Serwach M. (2006). *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. [The right business insurance] – Bydgoszcz–Toruń: Bratanium.*

10. Kufel, J. (2002). *Ubezpieczenia gospodarcze w orzecznictwie sądowym. [Business insurance in court]* Branta. – Bydgoszcz–Poznań.

11. Ludwichowska, K. (2004). *Dostosowanie prawa polskiego do europejskich standardów w zakresie ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów*

mechanicznych. [Adjustment of Polish law to EU standards in the field of civil liability insurance of vehicle owners] *Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, 4, 2.

12. Sangowski, T. (1973). *Regres ubezpieczeniowy i jego finansowe znaczenie w systemie ubezpieczeń gospodarczych. [Insurance recourse and its financial importance in the system of business insurance]* Poznań: PWN.

13. *Zakon Ukrainy. (2005). Pro oboviazkove strakhuvannia tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti vlasnykiv nazemnykh transportnykh zasobie, [Law of Ukraine “On obligatory insurance of civil liability of vehicle owners” Article 1]* *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy List of Supreme Soviet of Ukraine*, 1 [in Ukrainian].

14. *Dritte Richtlinie 90/232/EWG des Rates zur Angleichung der Rechtsvorschriften der Mitgliedstaaten über die Kraftfahrzeug-Haftpflichtversicherung Available at: https://beck-online.beck.de/default.aspx?bcid=Y-100-G-EWG_RL_90_232#FN1*

15. *Directive 2000/26/EC of the European Parliament and of the Council of 16 May 2000 on the approximation of the laws of the Member States relating to insurance against civil liability in respect of the use of motor vehicles and amending Council Directives 73/239/EEC and 88/357/EEC. Fourth motor insurance Directive Available at: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/ELX_SESSIONID=W7pzJkGYLNgtDsL1L4q9HyhvX8C1b2QqT1qv1gZM2GyKlhymBVXW!415906138?uri=CELEX:32000L0026*